

Aktualijos

Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema – jau sukurta

2015 m. vasarą visuomenei pristatyta Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema (LKIIS, interneto adresas <http://lkiis.lki.lt>), aprėpianti įvairias viešąsias elektronines paslaugas: e. kartotekas, e. mokymus, e. žodynus, duomenų bazines. Sistemą kūrė Lietuvių kalbos institutas kartu su Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu, Vilniaus universitetu ir Lietuvos edukologijos universitetu. Apie LKIIS teikiamas galimybes, jos kūrimą ir perspektyvas pasakoja keletas šios sistemos kūrėjų: LKI direktorė JOLANTA ZABARSKAITĖ ir jos pavaduotoja VIOLETA MEILIŪNAITĖ, LKI Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro vyresnieji mokslo darbuotojai ALMA RAGAUSKAITĖ, DALIA KAČINAITĖ-VRUBLIAUSKIENĖ ir LAIMUTIS BILKIS, Bendrinės kalbos tyrimų centro vyriausioji mokslo darbuotoja RITA MILIŪNAITĖ ir jaunesnioji mokslo darbuotoja ANŽELIKA GAIDIENĖ, LLTI Dainyno skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja VITA IVANAUSKAITĖ-ŠEIBUTIENĖ, Sakytinės tautosakos skyriaus mokslo darbuotojos AELITA KENSMINIENĖ ir JŪRATĖ ŠLEKONYTĖ, LEU Lietuvių kalbos ir kultūros centro vadovė VILMA LEONAVIČIENĖ.

Kada ir kieno buvo sumanyta rengti LKIIS?

Jolanta Zabarskaitė. Dabar jau sunku prisiminti, nuo ko viskas prasidėjo. Lietuvių kalbos institutui mūsų valstybėje priskirta ypatinga funkcija, įrašyta net Mokslo ir studijų įstatyme, suteikiančiame institutui kartu su kitais humanitariniais institutais ypatingos svarbos statusą. Valstybės pavedimas institutui yra kaupti, skaitmeninti ir skleisti nematerialųjį kalbos ir raštijos paveldą. Turbūt nesuklysiu sakydama, kad LKI vienas pirmųjų (o gal ir pirmasis) tarp humanitarinių mokslo įstaigų pradėjo skaitmeninti lietuvių kalbos turtus, kurti duomenų bazines, virtualius archyvus, elektrinius žodynus. Minčių sujungti visus skaitmeninius lietuvių kalbos išteklius į vieną sistemą, turinčią bendrą paiešką, mokslininkų pasitarimuose ir neformaliose diskusijose sklandė seniai. Kai buvo patvirtinta Lietuvių kalbos informacinėje visuomenėje 2009–2013 m. programa ir pradėtos rengti konkrečios šios programos įgyvendinimo priemonės, LKI mokslininkų svajonėms atėjo laikas virsti tikrove. Žinoma, reikėjo paplušėti – ypač daug laiko ir energijos teko atiduoti, kad valdžios vyrai ir moterys būtų įtikinti, jog tokioms programoms reikia.

Kaip buvo kuriama šios sistemos koncepcija? Tikriausiai domėtasi ir kitų šalių patirtimi, kaip pateikti kalbos išteklius skaitmeninėje erdvėje?

Jolanta Zabarskaitė. Mūsų mokslininkus daug išmokė dalyvavimas didžiuliam tarptautiniame, tiesiogiai Europos Komisijos finansuojamame projekte „Baltijos ir Šiaurės šalių dalis atviroje Europos lingvistinėje infrastruktūroje“ (META-NORD). Man teko būti jo nacionaline koordinatorė. Projekto, kuriame taip pat dalyvavo Švedijos, Suomijos, Islandijos, Norvegijos, Danijos, Estijos ir Latvijos mokslininkai ir kalbų technologai, vienas iš pagrindinių tikslų buvo plėtoti daugiakalbę informacinę Europos Sąjungos kalbų erdvę ir atvirą kalbų išteklių, technologijų ir įrankių infrastruktūrą Baltijos ir Šiaurės šalims, pritaikytiną mokslo ir verslo tikslams. Šis projektas prasidėjo 2011 m., o LKIIS pradėjome kurti 2012 m., todėl kurdami lietuvišką infrastruktūrą jau galėjome pasinaudoti užsienio kolegų patirtimi ir pirmaisiais projekto META-NORD rezultatais.

Pirmiausia į LKIIS norėjome sudėti iki tol nesuskaitmenintus žodynus (sinonimų, antonimų, palyginimų ir kt.), atnaujintą „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“, papildyti sistemą dvikalbiais žodynais, kalbos ir etnokultūros paveldo duomenimis. Tikėjomės, kad ši sistema bus reikalinga tiems, kurie mokosi lietuvių kalbos arba tobulina savo raštingumo įgūdžius, gausina žodžių atsargas, todėl įtraukėme į ją ir kalbos mokymosi modulį. Vėliau plėtėme infrastruktūrą kitais savo turimais ištekliais. Kuriant koncepciją ypač daug dirbo tuometinė Leksikografijos centro vadovė Zita Šimėnaitė, ją plečiant ir tobulinant – buvusi LKI mokslinė sekretorė, dabar direktoriaus pavaduotoja Violeta Meiliūnaitė, kuriant e. mokymų paslaugą – tuometinė Bendrinės kalbos skyriaus vadovė Rita Miliūnaitė. Daug padirbėjome, bet neketiname sustoti.

Kaip šioje sistemoje atspindimi regioniniai lietuvių kalbos duomenys? Kam skiriama ši LKIIS dalis?

Violeta Meiliūnaitė. Regioniniai lietuvių kalbos duomenys sistemoje atspindi bent keliais būdais. Pirmiausia, turime vietovardininkų darbus – Lietuvos vietovardžių ir istorinių vietovardžių duomenų bazes. Jose pateikiama tiesiogiai regionūs ir jų dalis atspindinti mėdžiaga. Į sistemą sudėti tarmių duomenys – informacija apie garso įrašus, tų įrašų fragmentai, kartotekų kortelės – leidžia geriau įsivaizduoti kiekvieno regiono kalbinę, o kartu ir kultūrinę savastį. Labai džiaugiamės, kad sistema leidžia greta pateikti tarmių duomenis ir geografinių pavadinimų bazes, nes ne vienas tarminis vietos pavadinimas kiek kitaip pateikiamas oficialiojoje nomenklatūroje. Taigi šie duomenys pildo ir tikslina vieni kitus.

Stengiamės, kad duomenų būtų daug ir įvairių. Taigi ir jų naudotojai patys margiausi – nuo tų, kas domisi Lietuva ir jos kultūra kaip mėgėjai, iki tų, kam Lietuvos tyrimai – pagrindinis mokslinio susidomėjimo objektas. Vis daugiau atsiranda žmonių, besidominčių savo šeimos ir giminės istorija, ieškančių vyresnės kartos žmonių prisiminimų.

Ar galima čia paklausti konkrečių šnektų garso įrašų arba susirasti įrašytą pasakojimą konkrečia tema?

Violeta Meiliūnaitė. Taip, garso įrašų sistemoje vis daugėja. Tarmės gyvos tol, kol skamba. Kita vertus, daugelio tarminio kalbėjimo ypatybių rašytame tekste ir nematyti – nei ritmo, nei sakinio ilgio, nei tempo. O jeigu esi kitos patarmės atstovas, tai ir skaitysi taip, kaip diktuoja gimtoji šnektas, o ne taip, kaip pateikėjas kalbėjo. Vadinas, tik įrašu galima perteikti tikrąją tarminę šneką. Visi garso įrašai iliustruojami palyginti išsamiais aprašais, pridedama ir raktažodžių. Taigi bėdų, ieškant kokių konkrečios temos, kilti neturėtų.

Į LKIIS sudėtos trys vardyno duomenų bazės – pavardžių, Lietuvos vietovardžių ir istorinių vietovardžių. Kaip nusakytumėte mokslinę ir praktinę šių bazių paskirtį?

Dalia Kačninaitė-Vrubliauskienė. Jų paskirtis – plėsti lietuvių kalbos tikrinių žodžių (vietovardžių, pavardžių) mokslo ir mokslo taikomuosius tyrimus mokslininkams ir plačiajai visuomenei lengvai prieinamoje informacinėje erdvėje – internete, parodyti vietovardžių istorinės raidos ypatumus, įtraukti į lituanistikos ir baltistikos tyrimų kontekstą dar nepublikuotą autentišką tarpukariu ir pokariu iš gyvosios kalbos surinktą toponimiją (ypač žemėvardžius).

Tikimasi, kad padarius šias bazes viešai prieinamas plėsis lietuvių vietovardžių ir asmenvardžių darybos, kilmės, motyvacijos studijos ir regioniniai tyrimai, visuomenė bus mokoma ir skatinama vartoti autentiškus, taisyklingus Lietuvos vietovardžius. Bazės kūrėjai siekia saugoti lietuvių vietovardžius ir asmenvardžius kaip nematerialųjį kultūros paveldą, skatinti jais domėtis kalbininkus, geografus, kraštotyrininkus ir visus, kurie domisi savo gimtųjų vietų kalbiniu ir apskritai kultūriniu palikimu.

Alma Ragauskaitė. Tai pirmoji istorinių vietovardžių duomenų bazė, sukurta LKI Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centre. Ši tikrinių vardų sąvadą sudaro daugiau nei 20 tūkst. įrašų. Bazės struktūra (išsamūs duomenys apie istorinius vietovardžius, susietus su jų dabartiniais atitikmenimis) yra funkcionali ir patogi (ji išsamiai aprašyta straipsnyje „Istorinių vietovardžių duomenų bazė“, žr. „Gimtasai kraštas“, 2011 m., nr. 4).

Istoriniai vietovardžiai (gyvenamųjų vietų vardai) buvo surinkti iš XVII–XIX a. rankraštinių istorijos šaltinių (daugiausia bažnytinių metrikų knygų), rašytų lenkų, lotynų ir rusų kalbomis. Užrašymo (perteikimo) požiūriu dalis šių istorinių vietovardžių (ypač ankstyvesnio laikotarpio) nebuvo intensyviai slavinami. Vėlesni užrašymai dažnai įvairiai pakeisti (minėtini garsų pakaitos, galūnių nerašymo atvejai, lietuviškų priesagų keitimas slaviškomis, lietuviškų šaknų vertimas slaviškomis ir kt.).

Bazės įrašai paieškos sistemoje rūšiuojami pagal tris parametrus: 1) pagal dabartinį vietovardį (visą įrašą ar jo dalį), 2) pagal istorinį vietovardį (visą įrašą ar jo dalį) ir 3) pagal metus.

Gausi bazėje sukaupia istorinė toponiminė mēdžiaga – tai unikalus pagrindas išsamiems atskirų Lietuvos paribio regionų vietovardžių tyrimams. Mokslo požiūriu istorinių vietovardžių duomenų bazė labiausiai sietina su LKI Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centre rašomu „Lietuvos vietovardžių žodynu“, nes padeda nustatyti į šį mokslo veikalą patenkančių kai kurių Lietuvos paribio vietovardžių autentiškas lietuviškas formas ir kilmę. Be to, surinkti vietovardžiai galėtų patekti į rašomą „Lietuvos istorinių vietovardžių žodyną“.

Norisi tikėtis, kad šis istorinių oikonimų registras neliks nepastebėtas ne tik įvairių sričių specialistų (onomastų, istorikų, archeologų ir kt.), bet ir žmonių, besidominčių gimtųjų vietų pavadinimais ar tiesiog įvairiais tikrinių vardų klausimais. Šią bazę galima pildyti toliau, numatomas darbas būtų tęstinis.

Kokius dar mūsų vardyno duomenis reikėtų perkelti į skaitmeninę erdvę?

Laimutis Bilkis. Galima būtų galvoti apie gyvosios kalbos vietovardžių kartotekos (apie 600 tūkst. kortelių) skaitmeninimą, zoonimų duomenų bazės sukūrimą, tačiau dabar kur kas svarbesnė yra tų trijų duomenų bazių, sudėtų į LKIIS, plėtra. Lietuvos vietovardžių geoinformacinė duomenų bazė kol kas apima Lietuvos miestų, miestelių, seniūnijų centrų, didesnių (ilgesnių) vandens telkinių vardus ir 9 savivaldybių teritorijoms priklausančius vietovardžius, Istorinių vietovardžių duomenų bazėje duomenų taip pat nėra daug. Pavardžių duomenų bazė yra išsamesnė, tačiau ir ją dar galima papildyti autentiškomis pavardėmis, nepatekusiomis į „Lietuvių pavardžių žodyną“.

LKIIS skelbiami trijų „Lietuvių kalbos žodyno“ kartotekų – pagrindinės, papildymų ir tarmių – duomenys. Ką šiuo metu galima rasti skaitmeninėse LKŽ kartotekose?

Anželika Gaidienė. Skaitmeninių LKŽ pagrindinės ir papildymų kartotekų pagrindas – Lietuvių kalbos instituto LKŽ kartotekų fonduose saugomos kortelinės LKŽ Pagrindinė ir Papildymų kartotekos. Remiantis Pagrindine kartoteka parašytas 20-ties tomų akademinis LKŽ (1941–2002), o į Papildymų kartoteką įeina žodžiai, užrašyti jau išėjus iš spaudos minėto žodyno atitinkamų raidžių tomams. Pagal apytikrius duomenis, Pagrindinę kartoteką sudaro apie 4,5 mln. kortelių, Papildymų kartoteką – apie 0,7 mln. kortelių.

LKIIS duomenų bazėje šiuo metu viešai prieinami Pagrindinės kartotekos dalies A ir G raidžių, Papildymų kartotekos – A–N, P–S, T–Z raidžių skenuoti kortelių vaizdai ir jų metaduomenys. Kartotekose galima vykdyti paiešką pagal šiuos parametrus: antraštinį ir paantraštinį žodžius, šaltinius, iš kurių užrašyti žodžiai (daugiau kaip 500 įvairių rašytinių šaltinių), žodžių rinkėjus (daugiau kaip 2 tūkst. rinkėjų), žodžių užrašymo vietas (apie 500 vietovių), žodžių pateikėjus, kortelės užrašymo metus ir kt. Vėniu metu paiešką galima vykdyti pagal kelis parametrus, pavyzdžiui, pagal antraštinį žodį, vietovę ir kortelės užrašymo metus; antraštinį žodį ir šaltinį. Taip pat

yra galimybė išsispausdinti norimos kortelės vaizdą ir užpildytus kortelės duomenis. Svarbu nepamiršti, kad kortelių užrašymo duomenys yra skirtingo išsamumo, nes žodžių rinkėjai buvo įvairaus išsilavinimo, o kartoteka kaupta visą šimtmetį.

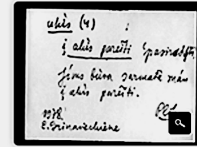
LKIIS yra atvira sistema: ji gali būti naudojama ir kitoms duomenų bazėms, žodynams skelbti. Nuo 2014 m., vykdant VLKK remiamą projektą „Tarmių duomenys „Lietuvių kalbos žodyno“ kartotekai“ (2014–2016 m., vad. Jolita Urbanavičienė), šalia popierinių LKŽ kartotekų pirmą kartą pradėta kaupti Skaitmeninė „Lietuvių kalbos žodyno“ tarmių kartoteka. Žodis *kartoteka* šiuo atveju yra labiau simbolinis, įprasminantis sąsają su kitomis LKŽ kartotekomis, nes čia nauji leksikos duomenys rašomi jau nebe į korteles, o keliami tiesiai į LKIIS duomenų bazę. Šiuo metu joje sukaupta apie 1,2 tūkst. leksikos vienetų. Nuo kitų dviejų LKŽ kartotekų – Pagrindinės ir Papildymų – Tarmių kartoteka skiriasi tuo, kad joje kaupiami tik naujausi leksikografiniai tarmių duomenys, t. y. profesionalių dialektologų užfiksuoti pastarojo laikotarpio mokslinėse išvykose.

Kokia šių skaitmeninių kartotekų paskirtis? Apie kokius lankytojus – mokslininkus, mokytojus, studentus, mokinius, vertėjus, redaktorių ar kt. – buvo galvojama rengiant skaitmeninę LKŽ kartotekų bazę?

Anželika Gaidienė. Pradėjus skaitmeninti LKŽ Pagrindinės ir Papildymų kartotekos duomenis atsirado galimybė visuomenei plačiai naudotis jose saugoma ir iki šiol mažai prieinama autentiška informacija. Taigi kuriant šią sistemą buvo tikimasi, kad suskaitmeninti duomenys bus naudingi lietuvių kalbos fundamentiniams tyrimams, o jų taikomasis aspektas – redaktoriams, vertėjams, mokytojams ir visiems tiems, kurie savo darbe susiduria su žodžių atranka arba tiesiog domisi lietuvių kalbos turtais. Taip pat labai svarbu, kad suskaitmeninti kartotekų duomenys bus po ranka mokslininkams,

akis

Kortelės numeris: 141

Antraštė

Žodis/Žodžių junginys: akis

Kirčiuotė: (4)

Paantraštė

Žodis/Žodžių junginys: į akis pareiti

Metrika

Vietovė kortelėje: Plšk

Vietovė: Plaškiai, Pagėgių sav. ter.

Užrašytojas kortelėje: E. Grinaveckienė

Užrašytojai: E. Grinaveckienė-Šopaitytė

Užrašymo metai: 1978

Kortelės su antraštiniu žodžiu akis pateikimas Skaitmeninėje „Lietuvių kalbos žodyno“ papildymų kartotekoje

kuriems rūpi LKŽ papildymai (išsamiau žr. Gertrūdos Naktinienės straipsnį leidinyje „Leksikografija ir leksikologija“, t. 5).

Pagrindinė ir Papildymų kartotekos – milžiniškos. Kaip buvo nuspręsta, kurių raidžių kuriuos lapelius skenuoti?

Anželika Gaidienė. Šiuo projekto etapu nuskenuoti ir užpildyti visų raidžių visų LKŽ Pagrindinės kartotekos kortelių neįmanoma dėl apimties – kartoteką, kaip jau minėjau, apytikriais skaičiavimais sudaro 4,5 mln. kortelių. Todėl buvo pasirinkti skenuoti ir pildyti dalies A ir G raidžių žodžių užrašymai, vadinasi, paimta Pagrindinės kartotekos pradžia. Šitaip norėta supažindinti visuomenę bent su dalimi kartotekos, kuria remiantis parašyti LKŽ tomai.

Pradėjus darbus manyta, kad LKŽ Papildymų kartotekoje yra apie 0,5 mln. kortelių, bet įpusėjus ėmė aiškėti, kad joje yra kokiais 200 tūkst. kortelių daugiau. Taigi šiuo metu iš Papildymų kartotekos viešai prieinama didžioji dalis duomenų, t. y. A–N, P–S, T–Z raidžių kortelių vaizdai ir jų metaduomenys. Ž raidės žodžių užrašymai iki 2001 m. panaudoti rašant LKŽ 20-tą tomą. Tikimasi, kad kartotekų skaitmeninimas ir toliau bus finansuojamas.

LKIIS galima rasti dešimt dvikalbių žodynų ir pagrindinius vienakalbius lietuvių kalbos žodynus – sinonimų, antonimų, frazeologizmų, palyginimų, „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“. Kol kas žvilgtelėkime tik į vienakalbius. Gal jau turite kokią nors lankytojų statistiką – ar dažnai lankomasi šioje sistemos dalyje ir ko daugiausia joje ieškoma?

Anželika Gaidienė. Taip, LKIIS vienakalbių žodynų dalis lankoma dažnai. Dažniausiai duomenų ieškoma Antano Lyberio „Sinonimų žodyne“ (2002) ir Irenos Ermanytės „Antonimų žodyne“ (2003). Galbūt tai susiję su tuo, kad minėti žodynai anksčiau buvo prieinami tik tradiciniu pavidalu ir jų tiražai jau išparduoti.

LKIIS skelbiamos trys tautosakos paveldo kartotekos. Viena iš jų – pokario partizanų dainos. Kodėl buvo nuspręsta į LKIIS sudėti būtent šių dainų kartoteką?

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė. Tai, kad LKIIS portale buvo pateikta būtent pokario partizanų dainų elektroninė kartoteka, nulėmė keletas priežasčių, net, sakyčiau, įdomių sutapimų. Partizanų dainų poskyris bendrame Lietuvių liaudies dainų kataloge (jo pagrindu minima kartoteka ir buvo skaitmeninama) užbaigia didžiulį (apimančių daugiau kaip 40 tūkst. su įvairiais Lietuvos istorijos tarpsniais susijusių dainų variantų) Karinių-istorinių dainų skyrių. Kosto Aleksyno daugybę metų kurta Partizanų dainų kortėlinė kartoteka išsiskiria išbaigtumu ir sistemiškumu. Kurdami elektroninę dainų kartoteką buvome įsipareigoję suskaitmeninti 3,7 tūkst. dainų – beveik tiek partizanų dainų savo fonduose ir turėjome, taigi buvo galimybė pateikti partizanų dainas

kaip visumą. Dar būtina paminėti pastaruoju metu pastebimą itin didelį mokslininkų bei plačiosios visuomenės susidomėjimą pokario partizanų dainomis. Į tai irgi norėjome atsiliiepti kurdami atvirą prieigą prie šios Lietuvos istorijos ir kultūros pažinimui neabejotinai svarbios dainuojamosios tautosakos.

Kuo darbas prie LKIIS buvo panašus į ankstesnius dainų katalogavimo ir skaitmeninimo darbus ir kuo skyrėsi nuo jų?

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė. Kurdami elektroninę pokario partizanų dainų kartoteką turėjome galimybę dar kartą įsigilinti į Lietuvos tautosakos rankraštyno rinkinių medžiagą ir padirbėti su daugybe spausdintų šaltinių. Iš jų išskirčiau pagrindinius pokario partizanų leidinius. Naūja buvo tai, kad įsitraukę į LKIIS kūrimą nuolatos bendradarbiauome su kitų tautosakos paveldo elektroninių kartotekų rengėjais, kartu ieškojome tinkamiausių būdų, kaip virtualioje erdvėje pateikti liaudies kūrybos tekstus bei visus jų metaduomenis. Skaitmeninant dainas, mįsles, liaudiškuosius tikėjimus buvo siekiama vientiso ir tikslaus tautosakos pateikėjų biografinių duomenų, kūrinių užrašymo vietos ir laiko pateikimo modelio. Čia mums labai padėjo jau gerokai anksčiau informacinės sistemos „Aruodai“ kūrėjų sudaryti elektroniniai geografinių duomenų bei personalijų bankai.

Aelita Kensminienė jau du dešimtmečius tiria lietuvių mįsles ir prižiūri LLTI mįslių kartoteką. Kokios naujos patirties įgijote dirbdama prie LKIIS mįslių kartotekos?

Aelita Kensminienė. Įgijau duomenų bazių kūrimo patirties, žinojimo, jog tai yra ne tik langelių pildymas, o visų pirma tų „langelių“ statinio struktūros sukūrimas, jų ryšių ir sąsajų, smulkiausių niuansų apgalvojimas, – daugelio žmonių protinės ir kūrybinės energijos, ilgų svarstymų ir derinimų rezultatas. Dar įgijau suvokimą, kad kuo didesnis, daugiau organizacijų, vykdytojų, aspektų aprėpiantis projektas, tuo, deja, mažesnė tikimybė, kad bus išgirsti visi atskiro tyrėjo pageidavimai, taigi tuo mažiau bus atsižvelgiama į pavienio objekto (šiuo atveju – mįslių kartotekos) specifiką. Matyt, tokia yra mokslininko mokama kaina už tai, kad pačiam nereikia gaišti laiko projektų paraiškoms. Kita vertus, bazė, kurią sukūrėme po ilgų svarstymų ir konsultacijų su ta programuotojų grupe, su kuria dirbau tiesiogiai, suteikia patogios ir greitos paieškos galimybes, – naudojuosi ja, rengdama mįslių publikaciją. Deja, ne visa toje bazėje esanti informacija prieinama lankytojams.

Kodėl verta apsilankyti LKIIS mįslių kartotekoje?

Aelita Kensminienė. Čia sukaupta labai daug anksčiau neskelbtos mįslių mėdžiagos, tad įgudus naudotis paieška galima susirasti norimą mįslę pagal įminimą, pagal bet kokį užminimo žodį (tai itin patogiu), užrašymo vietą, užrašytoją, pateikėją, tipą ir versiją, archyvinį šaltinį arba keleto šių kriterijų derinį. Mįslės yra įdomus, žaismingas,

ironiškas, kartais net šokiruojantis žanras. Tai tikrai žinau iš žmonių reakcijos, kai kartais kokį pavyzdį pacituoju (pavyzdžiui, Mato Slančiausko užrašyta mįslė *Stangriai stovi, linksmai kadaruoja*. – Riešutas).

Ar dabartinė LKIIS mįslių kartoteka atitinka projekto sumanytojų lūkesčius, ką čia dar būtų galima tobulinti ir plėsti?

Aelita Kensminienė. Kaip turbūt supratote, dabartinė kartoteka nevisiškai atitinka mano lūkesčius. Taip atsitiko greičiausiai todėl, kad kartoteką kūrėme su viena programuotojų komanda, o internetinę lankytojų prieigą kūrė kita. Koją pakišo ir sudėtingos viešųjų pirkimų bei jų kontrolės procedūros. Iš pradžių buvo kalbėta, kad LKIIS pateiks populiarią ir supaprastintą skaitmeninės lietuvių mįslių kartotekos versiją, o kitą, sudėtingesnę ir akademiškesnę, turėjo kurti programuotojai, su kuriais kartu kūrėme ir skaitmeninę kartoteką. Apie tai, kad antrosios prieigos nebebus, nes pirkimus ir darbus kontroliuojanti agentūra nusprendė, kad prieigą dubliuoti netikslinga, nes taip būtų švaistomos lėšos, sužinojau jau pasibaigus LLTI projekto daliai. Labai gaila, bet dabar esančioje prieigoje neišeina išskleisti visų mįslių tipų pavadinimų su jiems priklausančiomis versijomis (o jų įvesta į sistemą atitinkamai 900 ir 6 tūkst.), pamatyti jų struktūros, tipologinių ryšių. Buvome įsipareigoję, kad naudotojams turėtų būti matomi tik patvirtinti 60 tūkst. mįslių duomenys – patikrinti pagal rankraščius, su ištaisytomis klaidomis. Nežinia kodėl dabar rodomi visų 80 tūkst. mįslių, taip pat ir nepatvirtintų, duomenys iš anksčiau mano sukurtos elektroninės mįslių duomenų bazės (visa informacija iš jos buvo perkelta į naująją sistemą), ten yra likę nemažai klaidų. Tai yra ne tik šio projekto, bet ir apskritai nūdienai būdinga problema – mokslininkas šiais laikais dažniausiai nebegali sau leisti prabangos dirbti lėtai, kruopščiai, viską atidžiai tikrinti... Na, bet tikėkimės, kad didžiausius nesklandumus dar pavyks pataisyti.

Jūratė Šlekonytė rengė bene paslaptįingiausių LKIIS dalį – liaudies tikėjimų kartoteką. Kodėl verta ją apžiūrėti, ką įdomaus čia galima rasti?

Jūratė Šlekonytė. Liaudies tikėjimų kartotekoje verta apsilankyti tiems, kas domisi liaudies žinija: orų spėjimais, liaudiškais gydymo būdais, tradicinėmis elgesio rekomendacijomis, etiketo elementais, papročių aiškinimais, etnobotanika ir etnozoologija, pranašavimais, burtais, mitinės pasaulėjautos fragmentais ir kt. Nemažai į kasdienybę įsiterpusių tradicinio elgesio elementų funkcionuoja dar ir dabar. Antai, tikima, kad žemai skraidant kregždutėms bus lietaus, jei saulė vakare raudona – rytoj bus vėjuota, vengiama sveikintis per slenkstį. Dabar gydantis ligas gręžiamasi į tradicinę mediciną, tad skaitytojai ras ir liaudies medicinos patarimų, kaip padėti sau esant tam tikriems kūno negalavimams. Žinoma, tai nėra šiuolaikinės medicinos aprobuoti siūlymai gydytis, tačiau daugelis pastebės, kad panašių patarimų yra gavę iš savo močiučių, mamų. Taigi, į kartoteką sudėtas paveldas gana aktyviai funkcionuoja ir šiuolaikinėje visuo-

menėje, jei ne kaip paveiki informacija, tai bent kaip tam tikras praeities atminimas. Skaitytojai čia ras ir daug informacijos apie tai, kaip žmonės stebėjo gamtą: atmosferos reiškinius, augalus, gyvūnus – ir pagal jų pokyčius sprendė apie orus, ateitį. Skelbiama senųjų papročių (kalendorinių, gyvenimo ciklo) fragmentų, iliustruojančių XIX a. pab.–XX a. vidurio žmonių gyvenimo kasdienybę ir šventes. Tai vertinga mėdžiaga tiek mokslininkui, ieškančiam specifinės informacijos savo tyrimams, tiek ir paprastam skaitytojui.

Kaip buvo atsirinkta ir apsispręsta, kurio laikotarpio ir kurių rinkėjų (ar tyrėjų) užrašytus tikėjimus skelbti LKIIS kartotekoje? Koks kitų užrašytų tikėjimų likimas? Ar jie irgi kada nors bus viešai prieinami elektroniniu pavidalu?

Jūratė Šlekonytė. Kadangi tikėjimų masyvas yra didelis ir įvairialypis, čia derinti skirtingi atrankos kriterijai: kultūrinės ir lingvistinės vertės, istoriškumo, geografinio paplitimo, gausumo, tipologinės vienovės. Tikėjimai yra vienas iš nedaugelio žanrų, kurie folkloristų iki šiol nėra suklasifikuoti (tą mėgino daryti Jonas Balys) ir sukataloginti, t. y. mes nežinome, kokį jų kiekį ir kokią įvairovę turime LLTI Lietuvių tautosakos rankraštyne. Tikėjimai išsibarstę daugelyje rankraščių bylų, tačiau yra rankraščių, kurie išimtinai skirti vien tikėjimams arba tikėjimai užima nemažą bylos dalį. Į tokius rankraščius pirmiausia ir buvo orientuotasi, atrenkant medžiagą kartotekai. Vienetų atranką palengvino ir užrašytojo personalija: pateikiami pedagogo, aktyvaus tautosakos rinkėjo, Lietuvių mokslo draugijos darbuotojo Jono Basanavičiaus sekretoriaus Alfonso Bielinio, etnografo Igno Končiaus ir Angelės Vyšniauskaitės, kraštotyrininko Jurgio Elisono, žymios folkloro pateikėjos Rožės Sabaliauskienės, folkloro rinkėjos Martos Juškaitės rinkiniai. Šie asmenys gyveno ir medžiagą fiksavo skirtingais laikotarpiais bei skirtingose vietovėse, ir juos vienija tai, kad jie buvo itin patyrę etnografinės medžiagos fiksotojai arba savo pačių išgirstos ir sukauptos liaudies išminties užrašytojai. Pažintiniu ir moksliniu požiūriu vertingos teminės tikėjimų kolekcijos. Antai vien liaudies medicinai skirti gydytojos Aleksandros Liubauskaitės, Gervėčių krašte vykusios ekspedicijos mėdžiagos rinkiniai.

Kiti tikėjimai yra likę rankraščių bylose ir laukia valandos, kada bus identifikuoti, įtraukti į apskaitą, suklasifikuoti ir galbūt kókiu nors būdu paviešinti – publikuoti knygų pavidalu ar suskaitmeninti ir įkelti į virtualią erdvę. O tai didelis darbas, reikalaujantis tiek žmogiškųjų (asmenų, gerai besiorientuojančių rankraštinėje mėdžiagoje, gebančių identifikuoti folkloro atmainas), tiek ir finansinių išteklių. Tačiau svarbiausia, kad kuriant Skaitmeninę tikėjimų kartoteką sukaupta neįkainojama darbo su rankraščiais, tikėjimų identifikavimo, klasifikavimo, darbų organizavimo patirtis, kurią bus galima pritaikyti tęsiant skaitmeninimo darbus. Tikėkimės, kad taip įvyks artimiausiu metu.

Kaip su solidžia kalbos išteklių sistema LKIIS susijęs toks, rodos, pramoginis dalykas – kompiuteriniai žaidimai?

Rita Miliūnaitė. Kompiuteriniai žaidimai – ne vien tik pramoga. Jų esti ir mokomųjų, taigi malonumas žaisti gali būti derinamas su šviečiamaisiais tikslais.

2007 m. LKI kompaktine plokštele išleido pirmą mokomųjų kompiuterinių lietuvių kalbos žaidimų serijos „Kieti riešutėliai“ dalį „Tadas Blinda. Kirčiavimas“. Kadangi Vyriausybės patvirtintoje informacinių technologijų plėtrą remiančioje programoje „Lietuvių kalba informacinėje visuomenėje“ buvo numatyta remti dvi edukacines lietuvių kalbos mokymo priemonės, atsirado proga tęsti šį sumanymą. Dvejoti, kuriuos du iš serijoje suplanuotų aštuonių žaidimų dabar pasirinkti, nė nereikėjo.

Viėšos diskusijos, kodėl menksta mokinių norminės rašybos įgūdžiai, paskatino ne visada įdomų rašybos taisyklių mokymąsi susieti su žaidybinių kliūčių įveikimu. Taip atsirado „Kietų riešutėlių“ dalis „Kristijonas Donelaitis. Rašyba“. Mokytojai lituanistai sako: vaikai mažai skaito vertingos grožinės literatūros, todėl jų žodyno atsargų nepakanka net rašybos taisyklėms taikyti. Išties norint taikyti rašybos taisyklės reikia turėti ir bent kókas žodžių atsargas, kad būtų galima remtis analogijomis, giminiškų žodžių ryšiais. Taigi dar vienas šios serijos žaidimas – „Barbora Radvilaitė. Kalbos turtai“ – skirtas kalbinės raiškos atsargoms gausinti: įveikti įvairias užduotis, ieškant žodžiams sinonimų, antonimų, nustatyti frazeologizmų réikšmes, susipažinti su senovine ir tarminė leksika (su kuria mokiniai susiduria grožiniuose tekstuose), išmolti vaizdingų posakių, net mėginti nuspėti, kokį žodį savo posme pavartojo poetas.

Abu naujieji žaidimai visiems prieinami internetu. Į žaidimų svetainę *mokymai.lki.lt* (prieš žaidžiant reikia prisiregistruoti) taip pat galima patekti ir per LKIIS, ir per svetainės „Kalbos namai“ žaidimų puslapį. Kiekvieną žaidimą sudaro po 10 kalbinių užduočių, jų yra po tris sunkumo lygius. Be to, žaidimai įgarsinti. Jų įvadinės istorijas galima naudoti kaip diktantų tekstus. Rašybos žaidimo pagalbinėje dalyje pàteiktas svarbiausis žaidimui reikalingų rašybos taisyklių sąvadas.

Žaidimų sąsaja su kalbos išteklių sistema LKIIS – pati tiesiausia. Atliekant kalbos užduotis, atsakymų gali tekti ieškoti žodynuose, taigi žaidimai pratina naudotis didelėmis leksikografinėmis sankaupomis.

Suprantama, tokie mokieji žaidimai negali atstoti knygų skaitymo ir kalbinių įgūdžių sudarymo atliekant įvairius mokyklinius kalbos pratimus, bet kaip tam tikras sąveikus žinių pasitikrinimo būdas jie turėtų pajvairinti lietuvių kalbos mokymąsi.

LKIIS skirta ne tik lietuvių kalbos ištekliams besidomintiems lankytojams, bet ir žmonėms, ketinantiems mokytis lietuvių kalbos. Kas ir ko čia gali išmolti?

Vilma Leonavičienė. Lietuvių kalbos pradedantiesiems nuotolinio mokymo modulis yra skirtas žmonėms, norintiems išmolti lietuvių kalbą, ugdyti lietuvių kalbos komunikacinę kompetenciją Lietuvos sociokultūriniame kontekste. Modulį sudaro 10

pagrindinių socialinių temų, būtinų kasdieniniam gyvenimui. Pamokoms parinkti autentiški tekstai su autentiška vaizdo mėdžiaga, sudarytos pratybos (tiek kalbėjimo, tiek kalbos vartojimo pratimai), žodynas, gramatika. Kiekvienos pamokos centrą sudaro vaizdo siužetas. Siužeto tekstas pateikiamas dviem lygmenimis: originalus ir adaptuotas. Originalus tekstas pateikiamas su hipernuorodomis į žodyną ir sociokultūrinius komentarus (paaiškinami frazeologizmai, pavadinimai ir kt.). Adaptuotas tekstas pateikiamas arba šalia vaizdo siužeto (elementariais sakiniais, iki 10 sakinių). Suteikiama galimybė grįžti į vaizdo siužetą, stabdyti, perklausyti. Kiekvienoje pamokoje pateikiama pratimų: žodyno, gramatikos, skaitymo. Galima pasitikrinti, kaip pratimai atlikti, pamatyti jų atsakymus.

Ar galutinis LKIIS rezultatas atitinka pradinį sumanymą?

Jolanta Zabarskaitė. Atvirai kalbant, rezultatas pranoko lūkesčius. Paieškos būdų įvairiuose kalbos ir etnokultūros ištekliuose LKIIS turi daug ir įvairių, jais naudojantis atsiveria labai platus galimybių spektras, visko net neišvardysi: galima mokytis kalbos ir tobulinti jos mokėjimo įgūdžius, naudotis sistema rašant ir verčiant tekstus, šūkius, reklamas, kuriant pavadinimus, prekės ženklus, projektus, net idėjas. Sistema padės pažinti kalbos istoriją ir Lietuvos praeitį, lietuvišką pasaulėvaizdį, gyvenimo būdą, tautos kūrybines galias, etnokultūrą, tarmes. Kas panagrinęs sistemą atidžiau, turbūt pamatė, kad joje yra ir semantinės paieškos užuomazgų. Man atrodo, būtų naudingi mokymai, kaip galima LKIIS naudotis ne tik ieškant paviršinės kalbinės informacijos, bet kasti giliau ir rasti pačių naudingiausių kultūros, etnokultūros, savęs ir supančio pasaulio pažinimo ir (ar) supratimo turtų.

Ar LKIIS bus plečiama ir tobulinama?

Jolanta Zabarskaitė. LKIIS populiarai, kasdien sulaukia labai daug užklausų. Mes parengėme projektinį pasiūlymą plėsti ir tobulinti lietuvišką kalbos *gūglę*. Ko sistemoje trūksta? Pirmiausia didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“, „Bendrinės lietuvių kalbos žodyno“ antraštyno ir „Naujažodžių duomenyno“. Planuojame LKŽ duomenų pagrindu sukurti lietuvių kalbos žodžių (prasmių) tinklą, jį vizualizuoti, susieti su visais esamais ir naujais LKIIS ištekliais, sukurti papildymų tomus. Kitas uždavinys – papildyti klasikinės ir šnekamosios lietuvių kalbos duomenis moderniais prasminiais ryšiais ir naujomis sąvokomis į lietuvių kalbos žodžių tinklą integruojant moderniuosius („Bendrinės lietuvių kalbos žodyno“ antraštynas) ir postmoderniuosius („Naujažodžių duomenynas“) išteklius, juos siejant pagal reikšmių ir jų atspalvių požymius. Sukursime naujų paslaugų: e. sąvokos, e. daryba, e. pavadinimas ir kitų. Jei mūsų projektinis pasiūlymas pavirs projektū ir bus įgyvendintas – keisis ir LKIIS pavadinimas. Infrastruktūra vadinsis E. kalba. Labai džiaugčiausi LKIIS – E. kalbos plėtra.

Parengė Rita Urnėžiūtė